

23,5

HAFIZA YÜRÜYÜŞLERİ

24 Nisan 1915

Ermeni Aydınların Sürgünü

İstanbul Nişantaşı - Şişli

Hrant Dink Vakfı

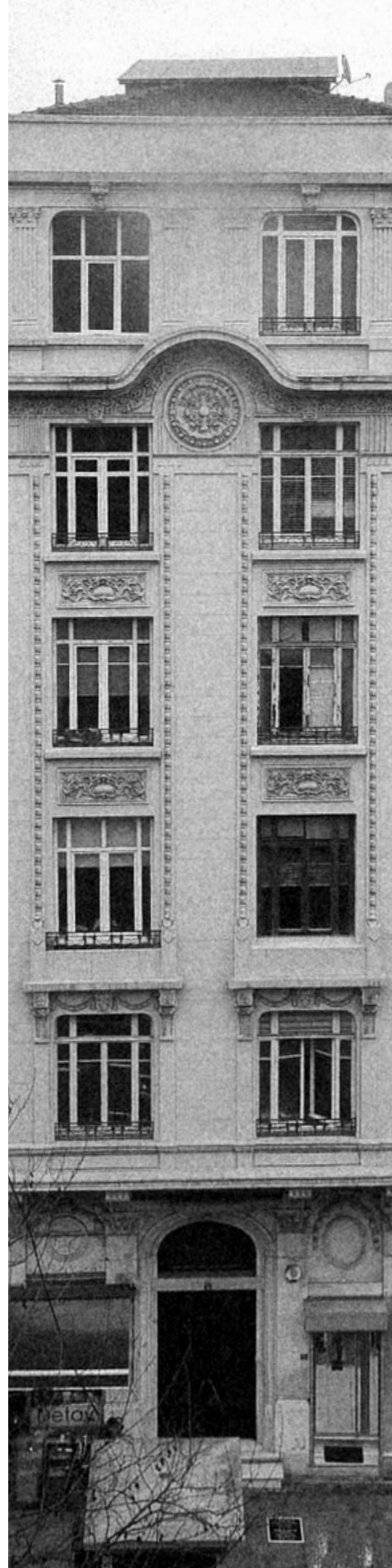
19 Ocak 2007'de genel yayın yönetmenliğini yaptığı Agos gazetesinin önünde öldürülmesinin ardından, Hrant Dink'in hayallerini yaşatmak için kurulan Hrant Dink Vakfı, diyalog ve barış kültürünü geliştirerek ayrımcılıktan uzak, insan haklarına saygılı, adil ve özgür bir toplum idealini hedefler. Vakıf, çalışmalarının merkezine aldığı geçmişle yüzleşme ve hafızayı canlandırma misyonuyla, sessizleştirilmiş hikâyeleri görünür kılarak ortak bir geleceğin inşasına katkı sunmayı amaçlar.

23,5 Hafıza Yürüyüşleri

23,5 Hrant Dink Hafıza Mekânı, Hrant Dink'in öldürüldüğü yerde, evrensel değerlere olan inancıyla, geçmişi hatırlarken geleceğe dair söz söyleyen, empati ve karşılıklı anlayışı teşvik eden bir diyalog platformu oluşturmak amacıyla kuruldu ve ziyaretçilerine kapılarını açtı. 23,5 Hafıza Yürüyüşleri serisi bu mekânın ve amacın uzantısı olarak herkesi geçmişe tanıklık etmeye, şehrin çok katmanlı hafızasının izini birlikte sürmeye davet ediyor.

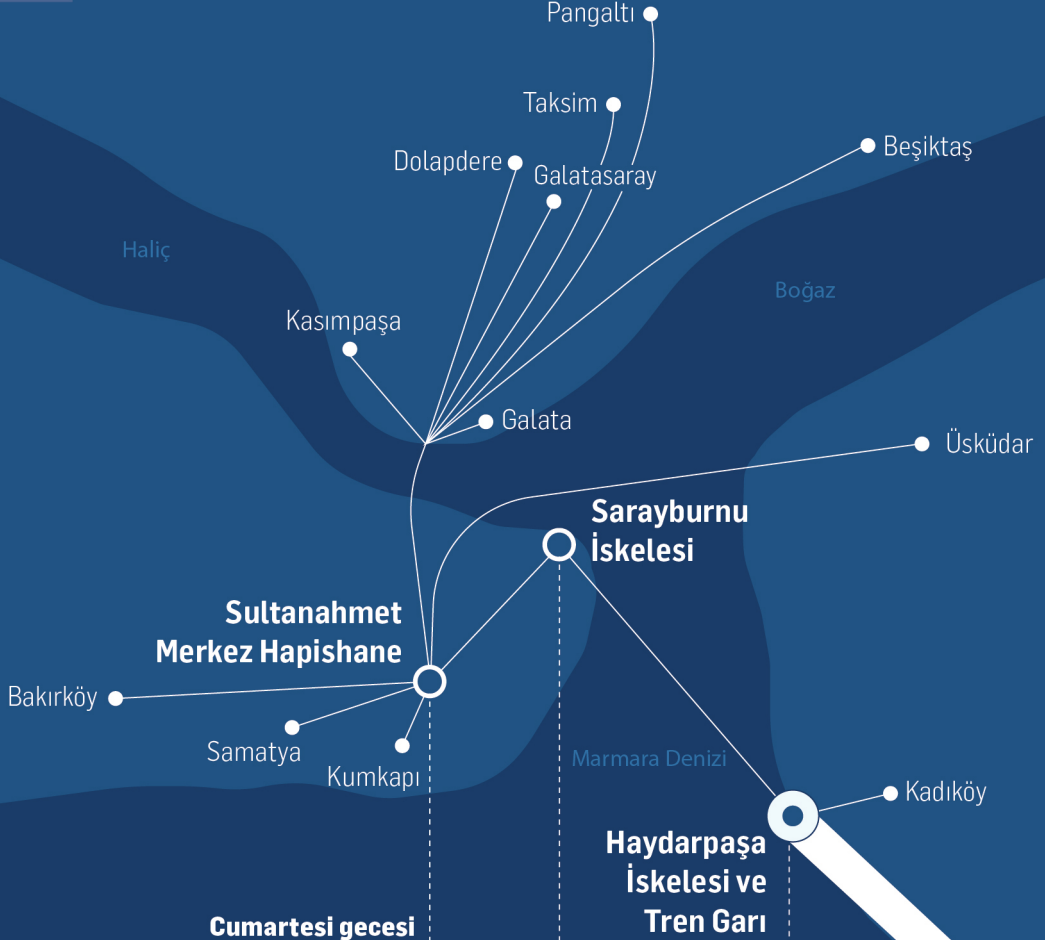
23,5 Hafıza Mekânı, Hrant Dink'in hayatı ve mücadelesine, Agos gazetesinin hikâyesine, cinayete giden sürece ve sonrasına ışık tutarken aynı zamanda azınlık hakları, insan hakları ve demokratikleşme bağlamında yakın Türkiye tarihine de bir bakış fırsatı sunuyor. 23,5 sergiler ve çeşitli etkinlikler aracılığıyla Türkiye'nin toplumsal hafızası üzerine düşünmek ve diyalog kurmak için de bir alan yaratıyor. 23,5 Hafıza Yürüyüşleri serisinin başlangıcını, 24 Nisan 1915'te İstanbul'da tutuklanarak sürgüne gönderilen ve büyük bir bölümü öldürülen Ermeni aydınların hikâyelerine odaklanan hafıza turları oluşturuyor. İlk olarak 2024 yılında Nesim Ovadya İzrail'in yürütücülüğünde, kendisinin kaleme aldığı 24 Nisan 1915: İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara (İletişim, 2013) kitabı temel alınarak yapılan bu turlardan ilhamla Vakıf, bu etkinlikleri kalıcı bir programa dönüştürüyor. Bu program hazırlanırken, İzrail'in çalışmasının yanında, yeniden Osmanlıcadan Türkçeye çevrilen, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nün hazırladığı ve İstanbul'da tutuklanacak aydınların listelendiği Osmanlı Arşivi belgesinden de (BOA, DH. EUM. 2. Şb. 67/31, 14 Eylül 1920) yararlanılmıştır. Bu yürüyüşler, aydınların evlerinin önünde durarak, onların hikâyelerini ve kentin/toplumun belleğindeki yerlerini yeniden hatırlamayı, sessizleştirilmiş bir geçmişle diyalog kurmayı amaçlıyor.

Agos'un eski ofisinin, bugün 23,5 Hafıza Mekânı'nın bulunduğu Sebat Apartmanı. (Fotoğraf: Deniz Ezgi Sürek)

24 Nisan 1915 Ermeni Aydınların Sürgünü

• Karakollar

Cumartesi gecesi 24 Nisan 1915

Cumartesi akşamüstünden Pazar sabahına kadar İstanbul'dan 197 Ermeni aydını tutuklanarak Merkez Hapishane'ye götürüldü.

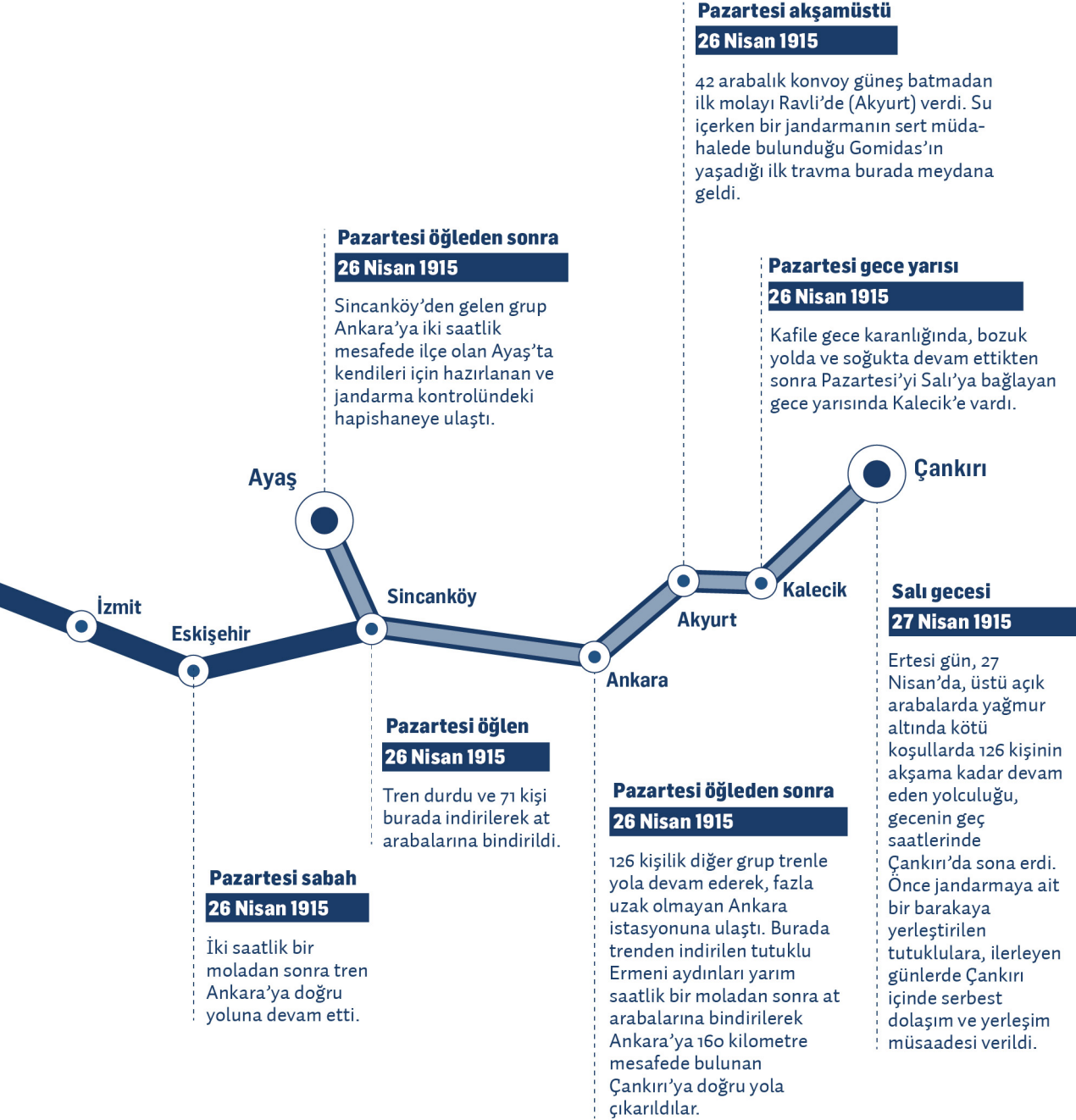
Pazar akşamüstü 25 Nisan 1915

Siyasi ve örgütlü olduğu varsayılan 71 kişi otobüslerle ve durumları daha hafif olduğu kabul edilen 126 kişi yürüyerek iki grup hâlinde Sarayburnu Vapur İskelesi'ne götürüldü.

Pazar akşamı 25 Nisan 1915

Sarayburnu'ndan vapura bindirilen Ermeni aydınları Haydarpaşa'ya götürülerek hazır ve boş olarak bekletilen trene bindirildiler. Birkaç saatlik beklemeden sonra tren Anadolu'ya doğru hareket etti.

24 Nisan 1915 Ermeni Aydınların Sürgünü

24 Nisan 1915'te tutuklanan 197 kişi, sonraki günlerde gelenlerle 250'yi buldu. İstanbul'un Ermeni aydınlarının tutuklanması süreci Ağustos ayının sonunda tamamlandı. Ayaş'a götürülen 92 Ermeni aydınından 75'i, Çankırı'ya götürülen 158 Ermeni aydınından 99'u hayatını kaybetti. Toplamda 250 Ermeni aydınından 174'ü öldürüldü, 76'sı sağ kurtulabildi.

Nişantaşı - Şişli

Günümüzde Taksim'den Şişli istikametine uzanan cadde, Harbiye'ye geldiğinde dar bir açıyla ikiye ayrılır: sol tarafta Halaskargazi Caddesi Şişli'ye doğru devam ederken sağa kıvrılan yol Vali Konağı Caddesi'dir. Bu iki cadde arasında kalan bölge, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Türk, Ermeni, Rum ve Yahudi toplumlarının bir arada yaşadığı; ticaret, eğitim ve kültürel üretim bakımından İstanbul'un çok katmanlı kentsel dokusunu yansıtan semtlerinden biridir.

Bölgenin simgelerinden biri, Vali Konağı Caddesi üzerindeki nişan taşıdır. Osmanlı döneminde padişahların ok atışlarını işaretlemek üzere dikilen bu taş, yalnızca semte adını vermekle kalmamış, Nişantaşı'nın tarihsel kimliğini de belirlemiştir. Yakın çevresinde yer alan ve bugün Askeri Müze olarak bilinen Harbiye Mektebi, 1847'de inşa edildiğinde bölge hâlâ geniş çayırlardan ve talim alanlarından oluşuyordu. Ancak, Sultan Abdülmecid döneminde hanedanın Dolmabahçe ve ardından Yıldız Sarayı'na taşınmasıyla bu alanlar iskâna açıldı. Pera'ya yakınlığının da etkisiyle, devlet görevlileri ve varlıklı aileler 1860'lardan itibaren bölgede konaklar inşa etmeye başladı. Böylece Nişantaşı kısa sürede Batı tarzı mimarisıyla öne çıkan seçkin bir konut bölgesine dönüştü.

Bu yeni yerleşim, aynı zamanda İstanbul'un çokkültürlü toplumsal dokusunu da yansıttı. Pangaltı ile birlikte Nişantaşı, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında yoğun bir gayrimüslim nüfusa sahipti. Ermeni Katolik Miharist Rahipler Manastırı ve Okulu, Rus Kilisesi ve Hastanesi bölgedeki önemli kurumlar arasındaydı. 1914 tarihli Annuaire Oriental (şark Ticaret Yıllığı) kayıtlarına göre, Süleyman Nazif (eski adıyla Hacı Mahak) Sokağı'ndaki 63 konut ve işyerinden 43'ü Ermenilere, 10'u Rumlara, 7'si Levantenlere, 2'si Türklere ve 1'i Yahudilere aitti. Bu dönemde Kelekyan, şekeryan ve Horasancıyan apartmanları semtin erken apartman örnekleri olarak öne ıktı.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Anadolu'dan İstanbul'a getirilen Ermeni yetimler için kurulan ve 250 ocuk barındıran yetimhanelerden biri de 1919'da Şişli Teşvikiye Mahallesi, Hacı Emin Sokak'ta açıldı. Aynı yıllarda Giritli Rum tüccar Marco Paşa'nın konağı, ailesinin Balkan Savaşları sonrası Yunanistan'a göç etmesiyle boş kaldı. 1922'de Polonya Konsolosluğu olarak kısa süre kullanıldıktan sonra 1927'de devlet tarafından kamulaştırılarak Vali Konağı'na dönüştürüldü. 1930'lardan itibaren hız kazanan apartmanlaşma, Nişantaşı'nın mimari görünümünü köklü biçimde değiştirdi.

Sebat Apartmanı
23,5 Hrant Dink Hafıza Merkezi

DURAKLAR

- 1 Levon Ohnigyan
- 2 Krikor Ohnigyan
- 3 Zareh Mumcuyan
- 4 Parseğ Şahbaz
- 5 Dikran Acemyan
- 6 Hrant Ağacanyan
- 7 Jak Sayabalyan
- 8 Hovhannes Kevork Köleyan
- 9 Hagop Nargileciyan
- 10 Rosdom Rosdomyan
- 11 Krikor Yesayan
- 12 Garabet Papazyan
- 13 Sarkis Parseğyan
- 14 Yenovk Şahen
- 15 Dikran Çögüryan

- Konumu kesin olan noktalar
- Konumu tahmini olan noktalar

Levon Ohnigyan

01

Sivaslı bir tüccar ailenin çocuğu olan Levon Ohnigyan, 24 Nisan 1915 gecesi Pangaltı'daki, eski adıyla Kaya, bugünkü Kaya Hatun Sokak'ta bulunan 49 numaralı evinden alındı. Babası Krikor ve kardeşleri Aram ve Karekin'le birlikte Galatasaray'daki aile işletmesi olan tütüncü ve şerbetçi dükkânında çalışan Levon, aynı gün tutuklanan yüzlerce İstanbul Ermenisi'nden biriydi. 24 Nisan operasyonu, Ohnigyan ailesinin bütün erkeklerini hedef almıştı. Baba ve üç oğlu farklı adreslerden alınarak önce Sultanahmet'teki Merkez Hapishanesi'ne, oradan da Çankırı'ya sürüldü.

Anneleri, Mayıs ve Haziran ayları boyunca eşinin ve üç oğlunun masum olduğunu belirterek serbest bırakılmaları için yetkililere art arda dilekçeler verdi. Bu girişimler sonucunda, Dâhiliye Nezareti'nin 4 Ağustos 1915 tarihli emriyle, İstanbul'a dönmemek şartıyla serbest bırakılacakları bildirilen 32 kişilik listede baba ve üç oğlunun da isimleri yer aldı. Ancak, o günlerde Anadolu yollarının güvensizliği, aileyi Çankırı'da kalmaya mecbur bıraktı.

Bu bekleyiştten altı ay sonra, 26 Şubat 1916'da Levon Ohnigyan ve kardeşleri, Krikor Balakyan'ın da aralarında bulunduğu Çankırı'daki son İstanbullu Ermeni kafilesiyle birlikte Der Zor'a doğru ölüm yolculuğuna çıkarıldı. Babaları Krikor Ohnigyan ise yaşı ve hastalığı nedeniyle, bir polis komiserine verilen rüşvet karşılığında Çankırı'da bırakıldı ve orada vefat etti. En son Bağdat demiryolu inşaatında görülen üç kardeşten bir daha haber alınamadı.

Eski adıyla Kaya, bugünkü Kaya Hatun Sokak'taki 49 numaralı ev. (Fotoğraf: Can Candan)

Krikor Ohnigyan

02

1840 Sivas doğumlu tüccar Krikor Ohnigyan, 24 Nisan 1915'te Pangaltı'daki Poyraz Sokak'ta bulunan Ohnigyan Apartmanı'ndaki evinden alınarak tutuklandı. Galatasaray'da bir tütüncü ve şerbetçi dükkânının sahibi olan Ohnigyan, işlerini üç oğlu Aram, Karekin ve Levon ile birlikte yürütüyordu. Aynı gün kendisi gibi tutuklanan Hovhannes Kevork Köleyan ile de iş ortağıydı.

24 Nisan operasyonu, ailenin tüm erkeklerini hedef aldı; aynı gün, farklı adreslerden alınarak tutuklandılar ve hepsi Çankırı'ya gönderildi. Krikor'un eşi, Mayıs ve Haziran ayları boyunca eşinin ve üç oğlunun masum olduğunu belirterek serbest bırakılmaları için yetkililere art arda dilekçeler verdi. Bu çabalar

sonuç verdi ve Dâhiliye Nezareti'nin 4 Ağustos 1915 tarihli emriyle, İstanbul'a dönmek koşuluyla serbest bırakılacak 32 kişilik listede baba ve üç oğlunun isimleri de yer aldı. Ancak, o dönemde Anadolu yollarının tehlikeli olması, aileyi Çankırı'da kalmaya mecbur bıraktı.

Bu bekleyiş, ailenin kaderini tamamen ayırdı. Altı ay sonra, 26 Şubat 1916'da Krikor Ohnigyan'ın üç oğlu, Krikor Balakyan'ın da aralarında bulunduğu Çankırı'daki son İstanbullu Ermeni kafilesiyle birlikte Der Zor'a doğru ölüm yolculuğuna çıkarıldı. Baba Krikor Ohnigyan ise hasta ve 75 yaşında olması nedeniyle bu son kafiyele dâhil edilmedi. Anlatılanlara göre, Çankırı polis komiseri, yaşlı adamdan aldığı 100 sarı lira rüşvet karşılığında "hasta" raporu vererek onun Çankırı'da kalmasını sağlamıştı. Krikor Ohnigyan, oğullarından ayrı düştüğü Çankırı'da vefat etti. Üç kardeşin ise en son Bağdat demiryolu inşaatında oldukları duyuldu fakat kendilerinden bir daha haber alınamadı.

Zareh Mumcuyan

03

Zareh Mumcuyan, Pangaltı'daki Hacı Mahak Sokağı'nda (bugünkü Süleyman Nazif Sokak) bulunan 4 numaralı evinden alındı. Rus Konsolosluğu'nun resmî tercümanı ve dilbilimci olarak diplomatik bir statüye sahipti. Bu konumu, teoride ona bir koruma sağlamalıydı.

24 Nisan'da tutuklandıktan sonra Çankırı'ya sürüldü. Akıbeti, birbiriyle çelişen resmî emirler silsilesiyle belirsizleşti. 27 Mayıs 1915'te Çankırı'dan serbest bırakılarak İstanbul'a gönderilmesi emredildi. Ancak üç gün sonra, 30 Mayıs'ta Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü bu kararı iptal ederek Mumcuyan'ın yakalanıp Çankırı'ya iadesini istedi. Aylarca süren belirsizliğin ardından, 29 Ağustos'ta Ankara'da tutulduğu anlaşıldı ve sürgüne gönderilip gönderilmeyeceği soruldu. İstanbul'dan gelen yanıtta "sevke lüzum yoktur" denildi. Son olarak 2 Ekim'de, "diplomatik statüsü nedeniyle hudut haricine çıkarılmak üzere" tekrar İstanbul'a gönderilmesi talimatı verildi.

Bu bürokratik kaos, basit bir beceriksizlik değil, ölümcül bir tuzaktı. İstanbul ve Ankara'daki makamlar arasında onun kaderiyle ilgili çelişkili yazışmalar yapılırken, yereldeki infazcılar çoktan harekete geçmişti. Sürgünden sağ kurtulan Krikor Balakyan'ın tanıklığına göre Zareh Mumcuyan, bu idari kararsızlık döneminde Ankara yakınlarında öldürülmüştü.

Hacı Mahak Sokağı (bugünkü Süleyman Nazif Sokak), 4 numaralı ev.
(Fotoğraf: Can Candan)

Parseğ Şahbaz

04

1883'te İstanbul Boyacıköy'de doğan avukat ve gazeteci Parseğ Şahbaz, 24 Nisan 1915 gecesi Pangaltı'da, eski adıyla Hacı Mahak, bugünkü Süleyman Nazif Sokak'taki 10 numaralı Kelekyan Apartmanı'ndaki evinden alındı. Coşkulu bir mizaca sahip olan Şahbaz, Getronagan Okulu'nun ardından Venedik'teki Murad Rafaelyan Okulu'nda eğitim görmüştü. İstanbul'a döndükten sonra Aram Andonyan'la birlikte Dzağig (Çiçek) gazetesinde editörlük yaptı. Siyasi faaliyetleri nedeniyle 1903'te Mısır'a kaçmak zorunda kaldı ve burada geçirdiği beş yıl boyunca ticaretle uğraşırken bir yandan da Grag (Ateş) ve Mıdrag (Kamçı) isimli gazeteleri çıkardı.

1908'de Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a dönen Şahbaz, Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksutyun) için Harput'ta örgütlenme faaliyetleri yürüttü. Daha sonra hukuk öğrenimi için Paris'e gitti ve Azadamard (Özgürlük Mücadelesi) gazetesinin Paris temsilciliğini üstlendi. Birinci Dünya Savaşı başladığında güvenli bir konumda olmasına rağmen, ailesinin yanında olmak için Ağustos 1914'te gönüllü olarak İstanbul'a döndü. Bu kararı, daha sonra hapisanede tutuklu arkadaşları arasında acı bir tebessümle "gönüllü" olarak anılmasına neden olacaktı.

Tutuklandıktan sonra önce Sultanahmet'teki Merkez Hapishanesi'ne ardından Ayaş'a gönderildi. Arkadaşlarının çoğu bir yanlışlık olduğunu ve yargılandıktan sonra serbest kalacaklarını umarken, Şahbaz karamsardı. Andonyan'ın aktardığına göre, "Beni sırf parti üyesi olduğum için tutukladıklarını sanmam" demişti. Divan-ı Harp'te yargılanmak üzere Harput'a götürülüşünü öğrendikten sonra kız kardeşlerine yazdığı mektupta, Harput'la olan bağına şöyle anlatıyordu:

Beni neden götürüyorlar ben de bilmiyorum. Bu şehirle hiçbir bağı yok. Altı yıl önce, yeni anayasa ilan edildiği zaman, Arevelk'i (Doğu) yayınlarken orada bulundum, birkaç gün kaldım ve İttihatçılarla beraber kol kola gezdik, bir iki konferans yaptık. Hepsi bu.

Aynı mektupta, ayaklarındaki yaralar ve karın ağrıları nedeniyle yola devam edemeyecek durumda olduğunu, dinlenebilmek için görevlilere rüşvet verdiğini ve Elazığ'a sağ varabileceğini sanmadığını belirtti.

Parseğ Şahbaz. (Aram Andonian, Exile, Trauma and Death - On the Road to Chankiri with Komitas Vartabed. Gomidas Institute - Tekeyan Cultural Association, 2010, s. 44)

Harput'ta, Mezre Hapishanesi'ne ulaşan Şahbaz ile dönemin hapishane müdürü Hasan Efendi arasında masonluk üzerinden sahte bir yakınlık kuruldu. Hasan Efendi, nüfuzunu kullanarak kurtarma sözü verdiği Şahbaz'a, serbest bırakılma iznini alabilmek için rüşvet vermesi gerektiğini söyledi. Umutlanan Şahbaz, son parasını, saatini ve alyansını verse de Temmuz ayı sonuna doğru bir gece yarısı, hücrelerinden alınıp jandarmalar tarafından süngülenerek öldürüldü. Cesedi sürüklenerek Amerikan Hastanesi yakınındaki bir çukura atıldı. Bir süre açıkta kalan cesedi, aynı gece hastanedeki Ermeni kadınlar tarafından toprakla örtüldü.

Dikran Acemyan

05

İstinaf Mahkemesi üyesi Dikran Acemyan, 24 Nisan 1915 gecesini Pangaltı'da, eski adıyla Bekçi, bugün ise Zafer Sokak üzerinde bulunan 22 (bugün 38) numaralı evinden alınarak tutuklandı. Osmanlı adalet sisteminin üst kademelerinde görev yapan bir hukukçu olması, onu tutuklamalardan korumaya yetmedi. Dönemin Ermeni toplumunun siyasi, kültürel ve mesleki tüm önde gelenlerini hedef alan operasyon kapsamında, Acemyan da evinden alınarak diğer aydınlarla birlikte Sultanahmet'teki Merkez Hapishanesi'ne götürüldü.

Burada yapılan tasnif sonucunda, yetkililer tarafından daha "tehlikeli" görülen ve genellikle siyasi kimlikleriyle tanınan isimlerin gönderildiği Ayaş Hapishanesi'ne sevk edildi. Bir yüksek mahkeme üyesinin, herhangi bir somut suçlama olmaksızın, siyasi bir tutuklu muamelesi görmesi ve tecrit koşullarının daha ağır olduğu Ayaş'a gönderilmesi, operasyonun keyfi ve kapsamlı niteliğini gösteren örneklerden biri oldu.

Ayaş'ta geçen yaklaşık iki aylık bir tutukluluğun ardından, Dâhiliye Nezareti'nden 27 Haziran 1915 tarihli bir telgraf emriyle kaderi değişti. Telgrafta, Dikran Acemyan'ın polis müdürlüğü tarafından "sehven sevk edildiği" belirtilerek tahliye edilmesi istendi. Aynı emirle kendisiyle birlikte Krikor Sürmeyan, matbaacı Harutyun Asaduryan, mücellit yamağı Mıgırdiç Garabedian ve gazeteci Püzant Bozacıyan da serbest bırakıldı. Dikran Acemyan, bu kararın ardından İstanbul'a geri döndü.

Vali Konağı Caddesi. (Fotoğraf: Can Candan)

Hrant Ağacanyan

06

1887'de Garin'de (Erzurum) doğan tüccar ve sarraf Hrant Ağacanyan, 24 Nisan 1915 gecesi Nişantaşı'nda, eski adıyla Hacı Mahak, bugün ise Süleyman Nazif Sokağı'ndaki 24 numaralı Horasancıyan Apartmanı'nın (bugünkü Aydın Apartmanı) 9 numaralı dairesindeki evinden alındı. Merzifon Amerikan Koleji'nden mezun olduktan sonra üç yıl boyunca Amerika'da ticaretle uğraşan Ağacanyan, İstanbul'a döndükten sonra Sultanhamam'da kardeşiyle birlikte bir manifatura ticarethanesi kurdu.

Evinde yapılan aramada, Mısır-Kahire'deki Partiler Arası Ulusal Kurtuluş Örgütü'ne 25 liralık bir yardımda bulunduğunu gösteren bir defter ile örgütün kendisine gönderdiği bir mektup bulundu. 19 Ekim 1914 tarihli mektup, "Eski Erzurum Mebusu Karekin Pastırmacıyan'ın süratle Kafkasya'ya gönderilmesi" ve "Kafkasya kurtarıcı ordusuna gönüllüler toplaması" talimatlarını içeriyordu. Bu belgeler, onun Hınçak örgütüne mensup olduğu ve devlete karşı isyan teşebbüsünde bulunduğu iddiasıyla suçlanmasına neden oldu.

Tutuklandıktan sonra Ayaş'a gönderildi. Ancak, evinde bulunan belgeler nedeniyle hakkında yürütülen soruşturma derinleştirildi ve 10 Mayıs 1915'te Divan-ı Harp'te yargılanmak üzere İstanbul'a geri çağırıldı. Askerî mahkemede süren yargılama sonunda "Osmanlı topraklarının bir kısmını idare-i hükümetten çıkarmaya teşebbüs ettiği" gerekçesiyle 8 Ekim 1915'te idama mahkûm edildi. Padişah tarafından 30 Aralık'ta kararın onaylanmasının ardından, 18 Ocak 1916'da Beyazıt Meydanı'nda tek başına asılarak infaz edildi.

Eski adıyla Hacı Mahak, günümüzde Süleyman Nazif Sokağı'ndaki 24 numaralı Horasancıyan Apartmanı (bugünkü Aydın Apartmanı). (Fotoğraf: Can Candan)

Süleyman Nazif ve Zafer sokaklarının
kesiştği dörtyol. (Fotoğraf: Can Candan)

Jak Sayabalyan

07

1880 Konya doğumlu yazar ve çevirmen Jak Sayabalyan, 24 Nisan 1915 gecesi Pangaltı'da, eski adıyla Bekçi, günümüzde Şafak Sokak üzerindeki 59 numaralı evinden alındı.

Babasının Konya Valiliği'nde görev yapmış olması, onun erken yaşta devlet bürokrasiyle tanışmasını sağlamıştı. İstanbul'daki Berberyan Okulu ve İzmir'deki Amerikan Koleji'nde aldığı eğitimin ardından memleketi Konya'ya dönerek beş yıl boyunca İngiliz Konsolosluluğunda tercüman olarak çalıştı, hatta bir buçuk yıl süreyle konsolos vekilliği görevini üstlendi. Bu deneyim, Sayabalyan'ın sadece bir entelektüel değil, aynı zamanda diplomatik çevrelerle de bağları olan çok yönlü bir figür olduğunu ortaya koyuyordu.

1906'da yayımladığı ilk romanı Araçin Serı (İlk Aşk), onun edebiyat dünyasına adım attığı eseri oldu. Yaklaşık üç yıl sonra tamamen İstanbul'a yerleşerek gazeteciliğe başladı ve Şehbal dergisinin müdürlüğünü üstlendi. Dönemin toplumsal meselelerine duyarlılığıyla da tanınan Sayabalyan, 1909 Adana Katliamı'nın ardından kurulan Dul ve Yetimleri Koruma Derneği için 1910-1912 yılları arasında raporlar hazırladı. Bu süreçte, Krikor Zohrab, Vahram Torkomyan gibi dönemin önde gelen isimleriyle birlikte Osmanlı Ermenileri Yayın Cemiyeti'nin yönetim kurulunda yer aldı. Yine aynı dönemde, Ermeni Millî Meclisi'ne Konya delegesi olarak seçilmesiyle toplum içindeki saygın konumu daha da pekişti.

Tutuklandıktan sonra Sultanahmet'teki Merkez Hapishanesi'ne götürülen Jak Sayabalyan, evinden gönderilen yemek tepsisine hüzünle bakıp dokunamamıştı. Boğazına düğümlenen bu duyguyla yemeğini arkadaşlarına dağıtması, onun yaşadığı derin çöküntüyü anlatan bir anı olarak Püzant Bozacıyan'ın hatıratına geçti. Buradan Ayaş'a gönderildi ve nihayetinde Ankara yakınlarında öldürüldü. Eşi Akabi Sayabalyan'ın, onun masumiyetini vurgulayarak serbest bırakılması için yaptığı ısrarlı başvurulara Ankara Vilayeti'nden 31 Ağustos'ta verilen son yanıt, Jak Sayabalyan'ın Ayaş'tan "mıntıka-i muayyene" denilen, adı ölümle özdeşleşen Suriye'nin Halep ve Der Zor bölgesine gönderildiği yönünde oldu.

Jak Sayabalyan.
(Teotig, Huşartsan: Abril Dasnımegi,
O. Arzuman, 1919, s. 24)

Hovhannes Kevork Köleyan 08

Hovhannes Kevork Köleyan, 24 Nisan 1915 gecesi Pangaltı'da, o zamanki adıyla Bekçi, bugünkü Şafak Sokak'taki 50 numaralı Köleyan Apartmanı'ndaki evinden alındı. Aslen Eğinli olan Köleyan, İstanbul'un ticari hayatının içinde bir tüccardı. Pera-Galatasaray'da bir tütün dükkânı işleten ve kendisi gibi 24 Nisan'da üç oğluyla birlikte tutuklanan Krikor Ohnigyan ile iş ortağıydı.

Tutuklanmasının ardından diğer birçok Ermeni aydını gibi Çankırı'ya gönderildi. Dâhiliye Nezareti'nin 4 Ağustos tarihli emriyle, İstanbul'a dönmek şartıyla serbest bırakılması kararlaştırılan 32 kişilik listede onun da adı yer alıyordu. Ancak, bu resmî karar onun hayatta kalmasını sağlamaya yetmedi.

Serbest bırakılma emrine rağmen akıbeti belirsizliğini korudu. Ölümü hakkındaki bilgiler çelişkilidir; bir kaynağa göre serbest bırakıldıktan sonra Ankara yakınlarında öldürüldü, başka bir kaynağa göre ise kayboldu.

Bugünkü Şafak Sokak'taki 50 numaralı Köleyan Apartmanı. (Fotoğraf: Can Candan)

Hagop Nargileciyan 09

1878'de babası Maksud Garabed'in Şişli-Osmanbey'de kurduğu eczaneyi devralan askerî eczacı Hagop Nargileciyan, 24 Nisan 1915 gecesi, işyerine çok yakın olan Büyükdere Caddesi'ndeki 185 numaralı evinden alınarak tutuklandı. Fitinli Maksud Şurubu ve Terpestezin Ampulleri gibi kendi adıyla anılan ilaçları üreten, dönemin tanınmış eczacılarından biriydi.

Diğer aydınlarla birlikte Haydarpaşa Tren İstasyonu'na getirildiğinde, üzerinde hâlâ askerî üniforması vardı. İstasyonda bekleme sırasında bazı askerler, bir subay gördükleri yanılışıyla kendisine askerî selam verdi. Bu sahneye tanık olan bir polis şefi öfkeyle Nargileciyan'ın üzerine yürüyüp elindeki sucuk tabağını yere fırlattı ve "Siz millet ve devletimizin düşmanları, artık böyle bir saygıya layık değilsiniz," diye bağırdı. Kısa bir süre sonra bir sivil memur tarafından tuvalete götürüldü ve kimsenin görmediğinden emin olduktan sonra üniformasının apoletleri söküldü.

Çankırı'ya gönderilen Nargileciyan, burada çok kısa bir süre kaldı. Dâhiliye Nezareti'nin 7 Mayıs 1915 tarihli emriyle serbest bırakılan ilk sekiz kişilik grubun içinde yer aldı. 11 Mayıs'ta Çankırı'dan ayrılarak 14 Mayıs'ta İstanbul'a döndü. Hayatta kalmayı başaran Nargileciyan, savaş sonrasında da mesleğini İstanbul'da sürdürmeye devam etti.

Rosdom Rosdomyan

10

1861'de Gümrü'de (o dönemde Aleksandrapol) doğan halı tüccarı Rosdom Rosdomyan, 24 Nisan 1915 gecesi Şişli'de, Büyükdere Caddesi üzerindeki 216 numaralı Uğurlu Apartmanı'nın (günümüzde 114 numaradaki Uğurlu Saray Apartmanı) 5 numaralı dairesinden alındı.

Genç yaşta, henüz 18 yaşındayken İstanbul'a gelen Rosdomyan, 20 yıl boyunca bir Kafkas ticaret şirketinin temsilciliğini başarıyla yürüttü. Ardından kendi işini kurarak Amerika ve Avrupa'nın ticaret çevrelerinde tanınan, uluslararası bir halı tüccarı hâline geldi. Çevresinde "iyilik ve dürüstlüğü'nün timsali" olarak bilinen, her milletten insanla çalışan ve hiçbir siyasi partiyle ilişkisi bulunmayan bir isimdi.

Ancak, kaderini değiştiren bir yanlış anlama oldu: İsmi, Taşnaksutyun liderlerinden Rosdom (Isdepan Zoryan) ile karıştırıldı. Bu isim benzerliği nedeniyle tutuklanarak Ayaş'a gönderildi ve tutukluların High Life adını verdiği ve ağırlıklı iş adamları, avukat, doktor ve tüccarların kaldığı odaya yerleştirildi.

Rosdomyan aynı zamanda Rusya vatandaşıydı. Bu nedenle İtalya ve Amerika elçilikleri, onun akıbetini öğrenmek üzere Osmanlı makamlarına başvurdu. İstanbul Emniyeti, gelen talepler üzerine Ayaş'ta bulunan Nerses Papazyan, Rosdom Rosdomyan ve Vramşabuh Samuelof hakkında yeniden tahkikat yapılmasını istese de elçiliklere hiçbir yanıt verilmedi.

Rosdom Rosdomyan'ın Ankara yakınında öldürüldüğü bilinse de akıbeti resmî makamlar tarafından hiçbir zaman açıklanmadı.

Rosdom Rosdomyan.
(Teotig, Huşartsan, s. 42)

Krikor Yesayan

11

1883 Van doğumlu eğitimci, şair ve çevirmen Krikor Yesayan, 24 Nisan 1915'te Şişli'deki Zülüflü İsmail Paşa Konağı'ndaki evinden alındı. İstanbul'daki Yedikule Yetimhanesi'nde başladığı eğitim hayatını Galatasaray Lisesi'nden mezun olarak tamamladı. Mezuniyetinin ardından Ermeni okullarında matematik ve Fransızca öğretmenliği yaptı, bir dönem de Ereğli'deki Ragıp Paşa Kömür Madeni'nde çalıştı.

Taşnaksutyun üyesi olan Yesayan, entelektüel üretimlerini şiir ve çeviri alanlarında yaptı. "Krikor Nor" takma adıyla yazdığı şiirlerin yanı sıra, Rupen Zartaryan'ın Tsaykaluys (Alacakaranlık) ve Levon Şant'ın

Hin Asdvadzneri (Eski Tanrılar) gibi önemli eserleri Fransızcaya çevirerek Ermeni edebiyatının Avrupa'da tanınmasına katkıda bulundu. Tutuklanıp Haydarpaşa istasyonunda bekletilirken, bir başka tutuklunun İttihatçılarla uzlaşmacı tavrına öfkelenerek "Türkçe söyle de onlar da anlasınlar!" diye bağırması, onun tavizsiz karakterini yansıtan bir anı olarak hatırlandı.

Merkez Hapishanesi'nde Gigo ve Yenovk Şahen gibi arkadaşlarıyla jilet ve kaleminden yaptıkları ilkel iskambil kağıtlarıyla oyun oynamaya çalışarak morallerini yüksek tutmaya çalıştı. Tutuklanmasının ardından Çankırı'ya gönderildi. Burada geçirdiği aylardan sonra, 19 Ağustos 1915'te Der Zor'a gönderileceği söylenen 24 kişilik ikinci kafiye dahil edildi. Kafile, Yozgat istikametinde, Ankara yakınlarındaki Elmadağ'da katledildi.

Garabet Papazyan

12

Yazar Garabet Papazyan, 24 Nisan 1915 gecesini Nişantaşı'nda ikamet ettiği evinden alındı. Osmanlı Arşiv belgelerine göre Agop Papazyan'ın oğlu olan Garabet Papazyan, Çankırı'ya götürüldü. 24 Nisan günü tutuklanan birçok Ermeni aydın gibi Papazyan'ın akıbeti de belirsiz kaldı. Kendisi hakkında başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Sarkis Parseğyan

13

1875 Kafkasya doğumlu eğitimci ve siyasetçi Sarkis Parseğyan (Şamil), 24 Nisan 1915 gecesini Nişantaşı'ndaki evinden alındı. Asıl adı Boğos Odabaşyan olan Parseğyan, Cenevre ve Paris'te yüksek öğrenim gördükten sonra yaşamını Ermeni Devrimci Hareketi'ne adadı. Taşnaktsutyun üyesi olarak Bulgaristan'da siyasi faaliyetlerde bulundu, 1903'te Soçi'deki Potorig (Fırtına) operasyonları sırasında Çarlık polisi tarafından tutuklandı, ancak, kısa süre sonra yoldaşlarının planladığı bir kaçış sayesinde kurtularak İran'a geçti.

İran'da geçirdiği bir yılın ardından Muş-Van bölgesine geçti ve burada Taşnaktsutyun örgütlenmesinin güçlenmesinde kilit rol oynadı. Beş yıl boyunca üstlendiği bu görev neticesinde "Vana Sarkis" (Vanlı Sarkis) lakabıyla anıldı. Aynı zamanda, Aşkhadank (Emek) gazetesinin kurucuları arasında yer aldı. 24 yaşındayken Bercuhi ile İstanbul'da evlendi, sonrasında Van'a geri dönerek bölgedeki Ermeni okullarının denetim ve teftişini üstlendi. Bu görevi daha sonra Giresun'da da sürdürdü. 1913'ten itibaren, tutuklanana dek, İstanbul'da siyasi faaliyetlerini devam ettirdi.

24 Nisan'da ilk tutuklananlar arasında yer alan Parseğyan, siyasi kimliği nedeniyle Ayaş Hapishanesi'ne gönderildi ve kısa bir süre sonra Ankara yakınlarında katledildi. Savaşın ardından eşi Bercuhi Parseğyan, Birinci Ermenistan Cumhuriyeti'nde milletvekilliği yaparak ailenin siyasi mirasını sürdürdü.

Eski Pangaltı semtine dahil olan eski Büyükdere yolu, şimdiki Halaskargazi Caddesi.
(Rinaldo Marmara, Pangaltı: 19. Yüzyılın Levanten Semti, Şişli Belediyesi, 2001, s.24)

Yenovk Şahen

14

1881 İzmit, Bardizag (Bahçecik) doğumlu tiyatro yönetmeni ve oyuncu Yenovk Şahen, 24 Nisan 1915'te Nişantaşı'ndaki evinden alınarak tutuklandı. İstanbul tiyatro dünyasının tanınmış simalarından olan Şahen, sahne hayatına 26 yaşında Mardiros Mınakyan'ın Osmanlı Dram Kumpanyası'nda başladı. Bir sene sonra Azad Tadron (Özgür Tiyatro) grubuna katıldı ve kısa sürede yönetmenliğe adım attı. Shakespeare'in Othellosu'nda Kasyo, Venedik Taciri'nde Şaylok rolündeki performanslarıyla büyük beğeni topladı.

Taşnaksutyun üyesi olan Şahen, tutuklandıktan sonra Merkez Hapishanesi'ne getirildiğinde, durumu bir tiyatro sahnesi gibi algılayarak neşeli tavırlarıyla arkadaşlarının moralini yüksek tutmaya çalıştı. Sürgün yerinde dahi sanatından kopmadı ve zaman zaman tutuklular arasında düzenlenen küçük etkinliklerde Siamanto'nun şiirlerini okudu. Ne var ki tüm neşesine ve direncine rağmen, Şahen'in akıbeti de diğer tutuklularla aynı olacaktı. Temmuz 1915 sonlarında Ayaş'tan alınan 30 kişilik aydın grubuna dahil edildi ve Ankara yakınlarındaki Elmadağ'da bulunan bir vadide katledildi.

Kendisi gibi tiyatroya tutkuyla bağlı bir sanatçı olan ve 24 Nisan tutuklamalarından sağ kurtulan Yervant Tolayan, ileriki yıllarda kaleme aldığı anılarında, son kez gördüğü Yenovk Şahen'i şöyle anlatıyordu:

Maalesef bahtsız arkadaşımız [...] en son 1915'te Ayaş'taki tren istasyonunda [Sincan] gördüm. Sürgüne yollanmış diğer Taşnaksutyun aydınlarının içindeydi. Onlarla beraber Anadolu'nun derinlerine sürüldü ve bir daha geri dönmedi. Tiyatroyu çok seven fedakar genç, düzenli çalıştığı işini bırakıp kendini tiyatroya adanmıştı ve Ermeni sanatçılar arasında acıdan başka hiçbir şey tatmamıştı. Ermeni tiyatrosunun rönesansını Taşnaksutyun'da gördüğü için ve siyasi görüşleri sebebiyle oradaydı. Maalesef koyu bir Taşnaksutyun üyesiydi. Taşnak olmadığım için birkaç kere kafamı yarmaya bile çalışmıştı. Büyük tiyatrocu Yenovk Şahen böylece belirsiz bir şekilde öldü.

Dikran ögüryan

1884 Gümüşhane doğumlu yazar, şair ve eğitimci Dikran ögüryan, 24 Nisan 1915 gecesi Nişantaşı Teşvikiye'deki, aynı zamanda ikamet ettiği Nigoğosyan Mektebi'nden, bugünkü Güzelbahçe Sokak 20 numaradan alındı.

Erken yaşta anne ve babasını kaybetmesi, ögüryan'ın çocukluk ve ilk gençlik yıllarını yetimhanelerde geçirmesine yol açtı. 14 yaşındayken, Ankara'daki Garmir Vank (Kızıl Manastır) olarak bilinen Surp Asdvadzadzin Ermeni Manastırı'nın yetimhanesinden İstanbul'a geldi. Burada, dönemin en iyi eğitim kurumlarından biri olan Üsküdar'daki Berberyan Okulu'nda eğitim gördü ve mezun oldu. Mezuniyetinin ardından Üsküdar'daki Cemaran Okulu'nda tarih, coğrafya ve edebiyat dersleri vererek, kendisi gibi zorlu koşullardan gelen yeni nesillerin yetişmesine katkıda bulundu.

Öğretmenliğin yanı sıra edebiyata da ilgi duyan ögüryan, 1905'te Masis gazetesinde yayımladığı yazılarla edebiyat dünyasına adım attı. Ertesi yıl, Avrupa'da Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı ülkelere yaptığı seyahatlerdeki gözlemlerini ve anılarını anlattığı Campus Vıra (Yolumda) adlı eserini yayımladı. Aynı yıl, Ermenice hikâyelerini Hayreni Tsayner (Vatandan Sesler) başlığı altında kitaplaştırdı. Mikayel Şamdancıyan'la birlikte 1911-1912 yıllarında çıkardığı Vosdan (Başkent) adlı edebiyat dergisinde, edebi üretkenliğinin bir parçası olarak Maupassant, Ibsen ve Bernard Shaw gibi Avrupalı yazarlardan çeviriler yaptı. Herose (Kahraman) ve Vankı, Vartabedi mı Orakırı (Manastır, Bir Rahibin Günlüğü) adlı kısa romanlarıyla tanındı.

24 Nisan'da tutuklandıktan sonra Ayaş'a gönderildi. Temmuz ayı sonunda Ayaş'tan Ankara'ya götürülen, aralarında Keğam Parseğyan ve Siamanto gibi arkadaşlarının da bulunduğu 30 kişilik aydın grubunun içindeydi. Henüz 31 yaşındayken, Elmadağ yakınlarındaki bir vadide katledildi.

Kaynakça

Andonyan, Aram. Gomidas Vartabed ile Çankırı Yollarında - Ek: Naim Bey'in Anıları. Belge Yayınları, 2012. 10, 14, 15

Balakyan, Krikor. Ermenilerin Golgotası. Belge Yayınları, 2014. 3, 5, 7, 8, 10, 15

İzrail, Nesim Ovadya. 24 Nisan 1915: İstanbul-Çankırı-Ayaş-Ankara. İletişim Yayınları, 2013. tüm metin

Teotig. Amenun Daretsuytsı 1909 [Herkesin Yıllığı]. V. & H. Der Nersesyan, 1909. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15

Tuğlacı, Pars. Tarih Boyunca Batı Ermenileri, c.3, 1891-1922. Pars Yayın, 2004. 4, 7, 14, 15

"Yervan Tolayan'ın Anıları: 35 Yıllık Tiyatral ve Editöryel Anılar, I. Cilt."Yayıma hazırlayan Erdi Aydın ve Maral Çankaya. <https://baronyanveodyanisahnelemek.wordpress.com/35-yillik-tiyatral-ve-editoryel-hatiralar-i-cilt/>. (Erişim tarihi: 17 Ekim 2025) 14

Papazyan, Vahan. Anılarım (İm Huşeri). Öteki Yayınevi, 2024. 4

23,5 HAFIZA YÜRÜYÜŞLERİ

24 Nisan 1915 Ermeni Aydınların Sürgünü: İstanbul Nişantaşı - Şişli

proje küratörü ve danışmanı

Nesim Ovadya İzrail

proje koordinatörü

Ayfer Bartu Candan

araştırmacılar

Narod Avcı, Rudi Sayat Pulatyan, İrem Sıla Şen, Karin Şeşetyan

Osmanlıcadan çeviri

Duygu Coşkuntuna

editörler

Zeynep Karababa, Mehmet Polatel

tasarım ve haritalama

Yasemen Cemre Gürbüz

katkıda bulunanlar

Nayat Karaköse, Cemre Kumla, Deniz Ezgi Sürek, Zeynep Taşkın

kapak fotoğrafı

Eski Pangaltı semtine dahil olan eski Büyükdere yolu, şimdiki Halaskargazi Caddesi.
(Rinaldo Marmara, Pangaltı: 19. Yüzyılın Levanten Semti, Şişli Belediyesi, 2001, s.24)

İstanbul, Ekim 2025

Anarad Hıçutyun Binası, Papa Roncalli Sokak, No: 128

Harbiye, 34373 Şişli, İstanbul

T: 0212 240 33 61

F: 0212 240 33 94

info@hrantdink.org

www.hrantdink.org

GALVANIZING
DIASPORA
GRANTS PROGRAM